

Het aanzien van een tijdsbeeld

Vroeger hoefde ik maar een spreekbeurt te hebben, of ik zat bij mijn opa met mijn neus in één van de vele edities van *Het aanzien van*. Al bladerend zag ik de hele geschiedenis aan me voorbij trekken. Van de Zuid-Molukse gijzeling in Drenthe tot het winnen van de Tour de France door Joop Zoetemelk.

Zelf kon ik me geen voorstelling van deze gebeurtenissen maken, maar door de foto's en de verhalen kwamen zij een stuk dichterbij. Sterker nog, de foto's in *Het aanzien van* werden mijn referentiekader voor de gebeurtenissen. Als ik nu denk aan de treinkapingen in Drenthe dan zie ik het beeld voor me van de foto's in *Het aanzien van 1977* (p.106-107) en bij de overwinning van Joop Zoetemelk zie ik het beeld in *Het aanzien van 1980* (p.147) voor me.

De geur van de boeken en de vergeelde bladzijdes gaven mij altijd het gevoel dat ik een zeer belangrijk geschiedenisboek doorbladerde. Ik was dan ook dolblij toen ik mijn opa's collectie erfde. Mijn opa had evenwel niet alle jaren waardoor ik, net als vele anderen, begon met zoeken naar de ontbrekende delen. Menig antiquariaat ben ik binnengestapt en altijd en overal vond ik wel een plank waar minstens tien delen van *Het aanzien van* stonden. Ik had echter met mezelf afgesproken dat de boeken niet duurder dan tien euro mochten zijn, waardoor ik regelmatig dat ene ontbrekende exemplaar heb laten liggen. Maar na vele bezoeken aan het boekenstadje Bredevoort en Europa's grootste boekenmarkt in Deventer, waar *Het aanzien van* zelfs een aparte categorie is in de catalogus, heb ik nu de collectie dan toch compleet. Maar eigenlijk heb ik nog lang niet alles. Want de boeken die vijf jaar omvatten, zoals *Het aanzien van 1960-1965*, heb ik bij lange na niet allemaal. En ook de speciale edities, zoals *Het aanzien van de koopvaardij* of de koningshuisedities, zoals *Het aanzien van Juliana*, of de meer recente versie *Het aanzien van mijn schooltijd* ontbreken nog in mijn boekenkast. En dan zijn er nog de bijzondere uitgaven, zoals de langspeelplaat die eenmalig is verschenen bij *Het aanzien van 1975* en de Belgische versie van *Het aanzien van 1983*, die vanwege het overlijden van Leopold III een andere voorkant heeft dan de Nederlandse versie. Kortom, nog heel wat werk om mijn verzameling compleet te maken.

Met mijn fanatieke verzamelwoede sta ik niet alleen. In de tweedehandsboekwinkels kom ik regelmatig andere verzamelaars tegen. En wie tegenwoordig op internet zoekt, zal zien dat er complete ruilbeurzen bestaan. Maar waar komt de voorliefde voor *Het aanzien van* vandaan? De reden zal voor iedereen een andere zijn. Uiteraard vind ik de boeken mooi staan in mijn boekenkast, maar ik denk dat dit niet de hoofdrede voor mij is. Waarschijnlijk is het allereerst de fascinatie voor geschiedenis en fotografie, die beide goed samenkomen in de boeken – hoewel in de eerste tien, vijftien jaargangen iets meer nadruk op het beeld lag en iets minder op de tekst dan tegenwoordig.

Daarnaast vind ik het geweldig om te zien hoe mensen aanzien geven aan bepaalde gebeurtenissen door ze op te nemen in een geschiedenisboek. Het geeft een indruk hoe men destijds naar gebeurtenissen keek. In *De lens op de mens*, de voorloper van *Het aanzien van*, schreef de uitgeefster het volgende hierover in de inleiding: 'Dit is onze wereld en ons leven tot het ogenblik, dat dit boek ter perse is gegaan'. De uitgeefster zegt het hier ook: de boeken geven een tijdsbeeld. De maker geeft ons een kijkje in het leven van toen en laat ons zien wat hij of zij destijds vond dat wij nu en in de toekomst moesten onthouden.

Een voorbeeld laat zien dat het tijdsbeeld van een periode gedurende de jaren kan veranderen. Het meest voorkomende onderwerp in *Het aanzien van 1966* is het koninklijk huis, zoals het bezoek van prinses Margriet en Pieter van Vollenhoven aan een voorstelling van Toon Hermans (p.45) of de foto's van de nieuwe bril van Prins Bernhard die hij droeg bij de opening van een manifestatie in Den Haag (p.130). Wanneer je de foto's op de voorpagina's van de kranten uit 1966 bekijkt, zul je zien dat dit soort 'koninklijke' beelden ook daar de boventoon voeren. Wanneer je daarentegen geschiedenisboeken van de laatste jaren naslaat en kijkt welke foto's er uit 1966 zijn afgedrukt, dan zie je geen foto's van leden van het koninklijk huis, maar van demonstraties en rellen. De rellen bij het huwelijk van prinses Beatrix en prins Claus, maar ook de opstand van de bouwvakkers later in het jaar vinden wij tegenwoordig belangrijk. Kortom, wanneer je *Het aanzien van 1966* doorbladert, krijg je een ander beeld van het jaar dan wanneer je een recent geschiedenisboek ter hand neemt. En dat is helemaal niet vreemd. Door alles wat we nu weten, interpreteren we de gebeurtenissen uit het verleden anders. En dat zullen we altijd blijven doen. De boeken van *Het aanzien van* geven ons daarbij een prachtig beeld van de wereld van toen of zoals de maker Gerard Vermeulen in *Het aanzien van 1963* schreef: 'Het doorbladeren van dit fotoboek zal 1963 voor u doen herleven'.

Geschiedenis

Gerard Vermeulen is de geestelijke vader van *Het aanzien van*. Maar reeds voor de eerste *Het aanzien van*-publicatie over 1962, verscheen eind jaren vijftig *Het aanzien van een eeuw – De periode 1856-1956 in beeld, tekst en commentaar*, een

jubileumuitgave van drukkerij en later ook uitgeverij Spaarnestad. Alhoewel de naam anders doet vermoeden, is dit een ander soort boek dan de uitgaven van *Het aanzien van een jaar* die vanaf 1963 zouden verschijnen. Het jubileumboek bevat opnamen uit 'de voornaamste Nederlandse familiebladen' vanaf het jaar dat illustraties in tijdschriften werden opgenomen. Alhoewel het boek in opzet duidelijk verschilt van het latere *Het aanzien van* wordt het, wellicht vanwege de titel, door veel verzamelaars gezien als het begin van de reeks. Opvallend is wel dat het boek, net als de 'echte' aanzien later, met illustraties en foto's een tijdsbeeld wil geven – maar dan wel over honderd jaar!

Desalniettemin is het boek *De lens op de mens*, over het jaar 1961, een duidelijker voorloper van *Het aanzien van*. Destijds verscheen het boek bij het tijdschrift *Panorama*, waarvan Gerard Vermeulen hoofdredacteur was. *Panorama* publiceerde veel foto's, omdat de redactie abonnementen had bij allerlei fotopersbureaus. Lang niet alle foto's konden in het tijdschrift worden geplaatst, waarop Vermeulen op het idee kwam de foto's van een jaar te bundelen en in boekvorm te publiceren. De eerste edities draaiden praktisch alleen maar om de foto's, net als in het tijdschrift *Panorama* waarin het beeldmateriaal ook een prominente rol had. De bijschriften waren beperkt van omvang. Dit veranderde voorzichtig vanaf 1968 toen redacteur Johan Jongma betrokken raakte bij *Het aanzien van*. De laatste editie waarvoor Vermeulen de foto's selecteerde, was *Het aanzien van 1976*, waarna Jongma zijn taak overnam en het boek tot en met 1980 samenstelde. Omdat inmiddels duidelijk was geworden dat de serie een lang bestaan beschoren was, werd meer en meer rekening gehouden met de langere termijn: teksten moesten ook na tien, twintig jaar nog begrijpelijk en informatief zijn. Mede daardoor nam de omvang van de teksten enigszins toe. Deze trend, die dus begon onder Jongma, werd na hem voortgezet door zijn opvolgers, met name door Corrie van den Berg en vervolgens, vanaf 1983, door Han van Bree.

Naast de langere teksten bij afbeeldingen is het boek ook steeds meer een kroniek geworden waarin het belangrijkste of meest typerende nieuws van een jaar is opgenomen. In de eerste edities zijn sommige gebeurtenissen weggelaten omdat er simpelweg geen beeldmateriaal beschikbaar was, maar dat is tegenwoordig ondenkbaar. Sinds 1976 staan achterin het boek necrologieën en vanaf een jaar later wordt er ook een register opgenomen. Vanaf *Het aanzien van 1985* worden maandoverzichten opgenomen, vanaf 1986 worden ook kleurenfoto's geplaatst (waardoor uit kostenoverwegingen het aantal pagina's omlaag moest) en vanaf 1990 worden de belangrijkste prijzen en uitslagen apart achterin vermeld.

Concurrentie

Het was mede dankzij een concurrerend boek dat *Het aanzien van* een vollediger jaarboek werd. In 1985 zorgde de komst van de *Kroniek van de 20ste eeuw* voor grote kopzorgen bij Het Spectrum, na Spaarnestad en Amsterdam Boek de derde uitgever van *Het aanzien van*. De vuistdikke *Kroniek*, die voor een relatief lage prijs op hoge stapels in de winkels lag, leek een aanval op de hegemonie van *Het aanzien van*. De *Kroniek* was opgezet alsof men door een krant bladerde, waarbij de belangrijkste gebeurtenissen van de eeuw tot dan toe voorbij kwamen. Op elke bladzijde stond een overzicht van de gebeurtenissen van de betreffende maand en ook foto's speelden een belangrijke rol, hoewel minder prominent dan in *Het aanzien van*. Alhoewel de titel anders deed vermoeden, waren de laatste vijftien jaar van de eeuw niet in de *Kroniek* opgenomen. Het was de bedoeling dat de kopers van de *Kroniek van de 20ste eeuw* de laatste vijftien jaar van de eeuw zouden volmaken met de aanschaf van losse jaarkronieken. Dit boek zou een regelrechte concurrent voor *Het aanzien van* kunnen zijn, maar opmerkelijk genoeg zijn de verkoopcijfers van *Het aanzien van* in de jaren dat de *Kroniek* per jaar uitgegeven werd, zeker niet gedaald – overigens zijn de makers van de *Kroniek* er uiteindelijk niet in geslaagd de eeuw met losse delen vol te maken.

Mede onder impuls van de concurrentie is *Het aanzien van* dus meer en meer de functie van een feitelijk jaarboek gaan vervullen. Wie *Het aanzien van 1986* naast de tegenwoordige versie legt, zal echter ook zien dat er in de opzet niet veel veranderd is. Chronologisch loopt de lezer door het jaar waarbij de foto centraal staat, maar de tekst minstens zo belangrijk is. In 1997 vond wel een spectaculaire verandering plaats toen de lay-out van het boek totaal werd vernieuwd – het oude uiterlijk uit 1962 was dringend aan een facelift toe. De pagina's doen rustiger aan door grotere witruimten in de tekst en tussen de foto's. Boven de artikelen staat een grotere kop, zodat het boek meer op een nieuwswaardig tijdschrift lijkt. De grootste verandering is evenwel die van de cover. Niet langer één grote foto, maar allerlei kleine beelden staan centraal – al is, mede na een lezersonderzoek, in 2004 besloten toch weer één foto extra aandacht te geven.

Wie dacht dat de trouwe verzamelaars van *Het aanzien van* conservatief zijn en massaal zouden reageren op deze verandering, heeft het mis. Vrijwel geen enkele reactie heeft de samensteller ontvangen, zodat de redactie ervan uitging dat de verandering positief werd gewaardeerd. Dat was wel anders toen het jaar daarop de editie van 1998 om commerciële redenen voor het eerst vóór de kerstdagen in de winkels lag. Met als gevolg dat het boek niet tot 31 december liep, maar ophield bij 10 december. Tientallen brieven en e-mails kreeg de uitgever te verwerken, waarbij de opmerking van de maker in de inleiding dat het boek 'op veler verzoek' eerder verscheen, door velen in twijfel werd getrokken. Praktisch iedereen betichtte de uitgever van winstbejag, waarbij één iemand stelde: 'ik zou maar één iemand kunnen bedenken die hier baat bij heeft en dat bent u, want tenslotte is het december, dus de C zit in de maand, C van commercie'.

Alhoewel deze briefschrijver gelijk had – het dilemma met *Het aanzien van* is dat het een typisch cadeauboek is dat pas ná de cadeaumaand uitkomt – waren de verkopen van *Het aanzien van 1998* niet hoger dan normaal. Daarop besloot de uitgever de

volgende versie gewoon weer tot 31 december te laten lopen. *Het Aanzien van 1999* zou daardoor overigens wel drie weken meer beslaan dan normaal. De ‘verloren’ laatste onderwerpen uit 1998 werden immers opgenomen in de editie van 1999.

Aha-erlebnis

De reacties op de nieuwe vormgeving en het moment van publicatie tonen in ieder geval twee dingen aan: de lezers van *Het aanzien van* hechten aan een boek dat een heel jaar beslaat, en zij zijn trouwe verzamelaars. De populariteit van *Het aanzien van* is op een aantal manieren te verklaren. Allereerst zijn er de trouwe verzamelaars die hun verzameling compleet willen houden. Dan zijn er de fotoliefhebbers die een fotoboek in de kast ambiëren, de historici die het boek willen hebben als spiegel van de tijd en journalisten die er snel dingen in kunnen opzoeken. Maar er zijn ook mensen die het boek als cadeau voor iemand kopen. Bij kraamvisites is het een veel gegeven geschenk, zoals ook bij bruiloften of jubilea. Het boek is dan bedoeld als spiegel voor iemands persoonlijke leven, waarbij het doorbladeren op latere tijdstippen vaak een ‘Aha-erlebnis’ bij de lezer zal teweegbrengen.

Het zal dan niet alleen om de gebeurtenissen zelf gaan, maar ook om details op foto's: de mode uit de jaren zeventig, de auto's en niet te vergeten de bakkebaarden en de brillen. De huidige samensteller Han van Bree zei hierover in een interview: ‘de boeken worden leuker met de jaren. Ik roep dan wel eens wat gechargeerd: *Het aanzien* is net goede wijn, hoe langer het ligt, hoe beter het wordt’. De uitgave *Het aanzien van mijn schooltijd* speelt daar ook goed op in. Dit speciaal voor en door basisschoolleerlingen samengestelde boek kunnen scholen aan leerlingen van groep acht geven als afscheidscadeau. In het boek staan de belangrijkste gebeurtenissen uit de acht jaar dat de kinderen op de basisschool zaten en wanneer ze het boek later doorbladeren, zullen ze zich hier weer veel van herinneren.

Sommige mensen willen echter ook hun persoonlijke gebeurtenissen van een jaar in het boek terugzien en schrijven deze dan ook op lege pagina's aan het begin van het boek. Op een rommelmarkt heb ik *Het aanzien van 1996* gekocht, waarin de vorige eigenaar allerlei persoonlijke zaken uit 1996 had opgeschreven. Zo weet ik nu dat de bestemming van de zomervakantie Salisbury in Engeland was en dat hij of zij op 30 augustus 25 jaar in het onderwijs zat. Maar ook lees ik dat een nieuwe fiets is aangeschaft, de Batavus Barcelona om precies te zijn, die op 27 oktober gestolen wordt.

Het aanzien van *Het aanzien*

Het zijn juist, naar mijn mening, dit soort ‘kleine’ dingen die jaarboeken als *Het aanzien van* de moeite waard maken. Wanneer in het boek alleen maar grote gebeurtenissen uit het buitenland zouden staan, dan staat het boek immers ver van je af. Maar wanneer je min of meer ‘pietluttige’ gebeurtenissen in het boek terugvindt, zoals rages, die direct op jouw situatie terugslaan dan wordt het boek nóg waardevoller. Want ik weet nu al dat wanneer ik over vijftientig jaar *Het aanzien van 2003* opensla en lees dat Jamai destijds *Idols* won (p.46-47), ik meteen weer weet hoe en waar ik naar de finale heb gegaan, maar ook wat voor gekte er destijds in het land rondom het televisieprogramma heerste.

Je kunt je echter wel afvragen of een dergelijk onderwerp twee pagina's verdient. De arrestatie van Saddam Hussein staat namelijk ook op twee pagina's, net als de geboorte van prinses Amalia. De moord op de Zweedse minister Anna Lindh kreeg van de maker echter slechts één pagina toebedeeld. Betekent dit dat Jamai even belangrijk is als de arrestatie van Saddam Hussein? Sommige mensen denken dat dit het geval is en bekritisieren *Het aanzien van* juist hierom. Een journalist van het *Reformatisch Dagblad* schreef in zijn recensie van *Het aanzien van 1987* bijvoorbeeld dat ‘al bladerend stuiten we op nog veel meer “wereldnieuws”. De verplichte invoering van de zijreflectie in Nederland valt kennelijk ook in die categorie.’ En in de bespreking van *Het aanzien van 1993* schreef dezelfde recensent dat het boek alleen maar aan waarde had gewonnen als de introductie van het vrouwencondoom (p.13) en de onderscheiding van een ‘nationale kampioen vuilbekkerij’ (bedoeld is Paul de Leeuw, die een Bronzen Roos won in Montreux, p.75) eruit waren gelaten.

Het zijn dit soort opmerkingen die aangeven wat het aanzien van *Het aanzien* is. Critici vinden het boek toch ‘te populair’. De teksten zouden niet wetenschappelijk genoeg geschreven zijn en de onderwerpskeuze te arbitrair. Een recensent van *De Waarheid* schreef over *Het aanzien van 1986* bijvoorbeeld dat incidenten los van hun context worden behandeld. ‘Ze komen daarmee op hetzelfde niveau als gebeurtenissen die inderdaad niet meer zijn dan incidenten, zoals de 75e verjaardag van Prins Bernhard en het wereldrecord 60 meter hardlopen. Als actuele geschiedschrijving mist het boek betekenis omdat voorgediedenis ontbreekt en de afloop van veel zaken nog niet bekend is.’

Samensteller Han van Bree van *Het aanzien van* reageert hierop door zich af te vragen hoe ‘de afloop’ verwerkt moet worden als die nog niet bekend is aan het einde van een jaar? Bovendien stelt hij dat het boek juist geen wetenschappelijke pretenties heeft, maar wel op een verantwoorde manier het nieuws wil samenvatten. Bovendien richt het boek zich op ‘iedereen’: zoveel mogelijk lezers (jong-oud, man-vrouw) moeten er iets van hun gading in terugvinden. *Het aanzien van* is en kan geen volledige geschiedenis zijn. Het samenstellen van een dergelijk boek is en blijft bovendien in zekere zin altijd een subjectieve aangelegenheid, zoals iedere selectie. Velen denken dat het boek door een heel team van deskundigen wordt samengesteld. Dat is niet zo. Slechts één iemand bepaalt uiteindelijk welke nieuwsfeiten erin komen, welke foto's erbij staan en wat er in de begeleidende tekst valt te lezen.

En dat de maker daar soms subjectieve keuzes bij maakt, is evident. Han van Bree vertelde mij dat het bijvoorbeeld moeilijk

is om een keuze te maken bij een onderwerp als ‘verkiezingen’. In een jaar kunnen er in veel verschillende landen verkiezingen zijn, maar het is niet aantrekkelijk voor de lezer om die allemaal op te nemen en dus moet er gekozen worden. En dan komt het wel eens voor dat de persoonlijke achtergrond van de maker een rol speelt: ‘wanneer ik twijfel tussen twee landen, kies ik soms het land waar ik op vakantie geweest ben waardoor ik daar meer vanaf weet’.

Zo kan het dus gebeuren dat er door persoonlijke redenen en achtergrond een ‘apart’ bericht en foto in een *Aanzien van* terechtkomen. In *Het aanzien van 1977* bijvoorbeeld staat een foto van het afscheid van de eerste samensteller Gerard Vermeulen (p.122). Een opmerkelijke keuze van de nieuwe samensteller, die zijn waardering voor zijn voorganger op deze manier kenbaar wilde maken. Maar tegelijkertijd realiseerde hij zich ook wel dat dit een merkwaardige keuze was, want in het bijschrift schreef hij: ‘al zou hij natuurlijk zelf nooit op deze bladzij deze foto gekozen hebben’.

Desondanks worden ‘echt’ persoonlijke keuzes, zoals de afscheidsfoto van Vermeulen, zoveel mogelijk vermeden. Een voordeel hierbij is de continuïteit in de samenstelling van *Het aanzien van*. Er zijn maar relatief weinig samenstellers geweest waardoor de huidige samensteller naar eigen zeggen in staat is geweest in de loop der jaren vrijwel alle landen van de wereld en allerlei verschillende soorten gebeurtenissen/sporten op de ‘aanzienkaart’ te zetten.

Daarnaast blijkt uit een vergelijking met andere recente jaaroverzichten (zoals in kranten, tijdschriften en op televisie) dat de keuzes grotendeels daarmee parallel lopen: *Het aanzien van* is een spiegel van wat in een jaar belangrijk wordt gevonden en daarover bestaat, in ieder geval in de laatste tien jaar, in medialand een brede consensus. Het verschil zit hoogstens in de details (rages als elastiekentwist of scoubidou) en de manier waarop gebeurtenissen worden verwoord en verbeeld. Daarbij is het bovendien opvallend dat boeken als *Het aanzien van* mede bepalend zijn voor de toekomstige geschiedschrijving. Uit onderzoek naar illustraties in geschiedenisboeken blijkt dat de foto’s daarin praktisch allemaal eerder in *Het aanzien van* zijn verschenen. Navraag hierover bij de samenstellers van deze geschiedwerken leerde mij dat zij bijna altijd naar *Het aanzien van* keken als ze op zoek waren naar illustratiemateriaal voor hun eigen boek. Dus een foto die in *Het aanzien van* wordt gepubliceerd, zal eerder terechtkomen in een geschiedenisboek dan een foto die niet in *Het aanzien van* wordt afgedrukt. Je kunt wel stellen dat ondanks de eerder genoemde kritiek en het ‘aanzien’ van *Het aanzien van*, veel professionele historici de reeks wel degelijk waarderen. Net als de vele tienduizenden mensen die het boek jaarlijks kopen en lezen. Wanneer zij de boeken weer eens openslaan, zullen ze naar de foto’s bij de artikelen kijken. En het zijn deze foto’s, die steeds meer het beeld van een gebeurtenis in het hoofd van de lezers zullen bepalen.

Opzoeken

Maar naast dit onbewuste effect van de boeken zijn het natuurlijk ook goede naslagwerken. Dit blijkt onder meer uit het feit dat *Het aanzien van* door deelnemers aan het televisieprogramma *Twee voor twaalf* kan worden gebruikt om antwoorden op te zoeken.

Met het register van 1962-2004 wordt het opzoeken alleen nog maar makkelijker. Maar niet alleen quizdeelnemers zullen blij zijn met deze bijzondere editie. Regelmatig bereikte de redactie van *Het aanzien van* het verzoek om een volledig register te maken. Het overzicht dat achterin elk boek staat, is weliswaar vrij volledig, maar je moet dan al wel weten wanneer iets heeft plaatsgevonden. En de kans dat wij over vijftientig jaar nog weten dat Jamai in 2003 *Idols* won, is waarschijnlijk vrij klein, net zoals het feit dat de gijzelingen in Drenthe in 1977 waren en Joop Zoetemelk de Tour in 1980 won. En dus zult u veel plezier beleven aan dit naslagwerk, waardoor uw verzameling nog aan waarde wint. Ik had dit register in ieder geval graag gehad willen hebben toen ik vroeger bij mijn opa op zoek was naar informatie voor een spreekbeurt.

Martijn Kleppe

Erasmus Universiteit Rotterdam

Historicus, promoveert op de verbeelding van het verleden in jaar- en geschiedenisboeken.